

Без сумніву, кожна пам'ятка культури місцевого значення є важливою частинкою загальної історико-культурної спадщини нашої Вітчизни, вона є індикатором культурного життя конкретної території в той чи інший історичний період, а тому потребує відповідного державного захисту. Ось чому кожен об'єкт у реєстрі пам'яток культури місцевого значення має свій охоронний номер.

Отже, зростаюче в ході історичного розвитку заселення та господарське освоєння територій, знищення багатьох культурних артефактів в результаті руйнівних війн й нашеств'я чужоземних племен і етносів, нерозуміння важливості культурної спадщини для подальшого цивілізаційного розвитку зумовили втрату значної кількості пам'яток культури місцевого значення. Водночас частина з них збереглася до наших днів, про що переконливо свідчить затверджений відповідним відомством державний реєстр. Аналіз цього документа дає можливість стверджувати про його дуже важливу роль – зафіксувати й зберегти для сучасних та майбутніх поколінь історико-культурну спадщину нашої країни. Реєстр пам'яток місцевого значення містить не лише кількісні показники, але й подає чітку картину їх видового розмаїття, певною мірою характеризує історичні етапи культурного розвитку, деталізує вік та місцезнаходження культурних пам'яток, інформує про заходи держави щодо збереження історико-культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реєстр пам'яток місцевого значення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245323810&cat_id=244910406

Святослав Терський, Наталя Яковенко

(Львів)

РОЗКОПКИ ЛІТОПИСНОГО ЩЕКОТИНА

НА ЛЬВІВЩИНІ У 1981 Р.

Літописний Щекотин (тепер городище у с. Глинське на Жовківщині) займав важливе стратегічне положення на давній дорозі з Белза на Звенигород [11, с. 110]. Місто згадується в літописі під 1242 р. у зв'язку з міжусобною війною Ростислава Михайловича та Данила Романовича [1, с. 400]. Існує чимала література, в якій

описані результати різночасових археологічних досліджень [див. 4; 9]. Проте, результати розкопок 1981 р. часто обходять стороною.

З першої половини ХІХ ст. пам'ятка зацікавила чисельних істориків-красзнавців, а серед них В. Площанського та С. Баронча, які відвідували та описували городище [10, с. 45]. Одним із перших висловив припущення про локалізацію “града Щекотов” на місці сучасного йому урочища Щекотин поблизу с. Глинські місцевий парох Р. Ковшевич [3, с. 161–170]. Однак, час його заснування та історичну роль могли прояснити лише ґрунтовні археологічні дослідження, які розпочав на городищі відомий львівський археолог Я. Пастернак. Вже перші археологічні розвідки в 1929 – на поч. 1930 рр. дали чисельний керамічний матеріал [6, с. 128]. Вони дозволили Я. Пастернаку продатувати укріплення в Щекотині ХІ–ХІІ ст. [5, с. 7]. А вже 1934 р. були проведені перші розкопки. На той час городище знаходилося на значній віддалі на південний захід від села, а його північна сторона була суттєво пошкоджена каменоломнею [7, с. 176]. Вчений обміряв вал, який мав найбільшу потужність з східної сторони, де межував із глибоким ровом, що відділяв площу близько 1 га від решти плато. Розкопками, проведеними у північній частині Щекотина, досліджено напівземлянку розмірами 2,80×1,90 м, яка мала стіни стовпової конструкції. На долівці житла зібрано фрагменти кераміки ХІІІ–ХІV ст., залізну сокиру та фрагмент скляного браслету, згодом передані до керованого Я. Пастернаком Культурно-історичного музею НТШ [8, с. 262]. Тоді ж у північно-західному куті городища на глибині 0,3 м виявлено вимощену камінням доріжку, довжиною 20 м та шириною 0,2–0,7 м [7, с. 176–177]. Закладені 20 шурфів на різних ділянках пам'ятки дозволили встановити, що помітніші культурні напластування є лише у північній, найкраще захищеній її частині. На цій основі Я. Пастернак висловив припущення, що Щекотин лише використовувався навколишніми мешканцями, як сховище в часи небезпеки [7, с. 177].

У влітку 1981 р. госпдоговірна меліоративна (Львівського облводгоспу) археологічна експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом В.С. Шелом'янцева-Терського продовжила дослідження городища у Глинську. Тоді на

околицях села розвідково було обстежено 5 узгір'їв, розділених ярами і покритих частково лісом.

В проміжку між урочищем «Підгора» (каменоломня) в північно-західній околиці села та глиняним кар'єром біля Щекотинського лісу, у насиченому крейдою ґрунті, виявлено фрагменти посуду 11 ст. [2, с. 4]. Обстежувалася також територія на південно-західній околиці села, поміж сміттєзвалищами та Замковою горою. На порослому лісом, підвищенні біля дороги, в розвалі цегляного фундаменту якоїсь споруди, виявлено частину обмазки або плінфи (розмір 12x9 см, товщиною 5,5 см) з великою домішкою жорстви в тісті, на якій чітко рельєфно зображено букву «А» або «В», розміром 10, 3 см. Поруч, в руїнах ще однієї споруди, в обриві, біля дороги на Замкову гору, зібрано брускову цеглу, розміром 15x25 см, товщиною 5,5 см, ймовірно, XVII ст. з чіткими гранями, але неоднорідним тістом. На поверхні цегли простежене чітке симетричне зображення літери «М».

На урочищі Замок, на вершині гори, вкритій на той час густим лісом, обстежено городище літописного Щекотина. Вершина гори являє собою майданчик городища з крутими схилами, розміром 140x70 см, на якому закладено три розкопи. Перший розкоп, розміром 6x1,5 м закладено з північної сторони верхнього майданчика, на краю крутого схилу. Культурні напластування тут сягають глибини 1,5 м. На глибині 1,4 м виявлено фрагменти глиняного горщика з видовженою шийкою, поверхня горщика яскраво-коричневого кольору, покрита ангобом. Всього на площі розкопу зібрано 60 фрагментів посуду княжої доби. Частина кераміки вкрита білим ангобом, тісто з невеликою кількістю жорстви і шамоту, чітко простежується крупнозернистий пісок. Одне з денечь діаметром 8,5 см має наскрізні отвори діаметром близько 1 см. На цій же глибині виявлено сліди пожежі. Розбитий і обгорілий камінь, оброблений у формі цегли, товщиною 4-5 см темно-коричневого кольору, а також розбиті на половину два жорнові камені. Перший камінь, товщиною від 2-4 см, має в діаметрі 40 см, діаметр отвору біля 3,5 см. Другий жорновий камінь має в діаметрі 45 см, товщина від 3 до 5,5 см, діаметр отвору – 4-5 см. Другий розкоп, розміром 4x3 м виявив подібне скупчення кераміки 11-12 ст. [2, с. 6].

Третій розкоп розміром 6x4 м було закладено в центрі майданчика, поряд з місцем, яке за словами очевидця, пенсіонера Мазурика, свого часу досліджував Я. Пастернак (у той час на майданчику не було дерев). У північно-східній частині розкопу було досліджено частину житла з краєм розваленої глиняної печі. Горизонтальна долівка слабо простежувалася у сіро-жовтому суглинку на глибині близько 1 м. Досліджено стінки (від печі до кута) довжиною до 3 м. Поряд печі і в північно-східному куті зібрано скупчення кераміки 12-13 ст. Поверхня посуду темно-сіро-коричнева або світло-коричневого кольору. Стінки посуду орнаментовані паралельними заглибленими лініями.

Четвертий розкоп, розмірами 4x2 м, закладений поруч обриву на краю північної сторони майданчику, з якої добре проглядається навколишня округа. В основі валу виявлено кам'яну кладку з фрагментами кераміки 15-16 ст. П'ятий розкоп, розмірами 5x4 м, закладений з метою з'ясування меж цієї кам'яної кладки. Його закладено на південно-східному краю майданчика з рештками валу. В перетині валу виявлено кам'яну кладку 0,4 м, яка була покладена на тонкий шар перепаленої глини. Ширина кладки – 1 м, цей кам'яний бар'єр перетинав поперечно вал на відстань 5,25 м. Кладка складалася з необроблених каменів, діаметром 10-15 см. Всього на урочищі в 1981 р. було досліджено до 300 квадратних метрів до глибини 1 м [2, с. 6-7]. Матеріали з розкопок Мокротинської госпдоговірної експедиції 1981 р. зберігаються у фондах Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича.

Слід відзначити, що один з укріплених майданчиків, розташований на пагорбі на північний схід від городища в ур. Цвинтар, за княжої доби, очевидно, міг бути невідомим з літописів монастирем, оскільки Я. Пастернак зафіксував тут наявність підплитових поховань [7, с. 177–178]. Таким чином, літописний Щекотин у XIV ст., як і ряд інших міст, розташованих на Малому Поліссі (Підгорай, Лопатин та ін.) переживав період розквіту.

Очевидно, літописний Щекотин, разом з сусідніми городищами у Рокитному, Малих Грибовичах, Домажирі розвивався як лінія оборони вздовж давнього Галицько-Волинського пограниччя. Свого часу відомий львівський краєзнавець Б.

Януш висловив припущення, що згадані “гради” слугували опорою для чернігівського князя Ростислава Михайловича у його військових кампаніях супроти Данила Романовича [12, с. 63–64].

Згадана експедиція під керівництвом В.С. Шелом'янцева-Терського також проводила розвідки в сусідньому з Глинськом с. Мокротині тодішнього Нестеровського району Львівщини [2, с. 1–3]. Метою експедиції було дослідження поселення княжої доби у селі Мокротині в розташованому за 5 км на захід від села урочищі «Городиська», оточеного глибокими ярами та порослого лісом. На початку 20 ст. там були виявлені фрагменти кераміки княжої доби. На момент досліджень частина урочища поросла лісом, на зораній поверхні було зібрано кераміку 11 ст. У місці знахідки підйомного матеріалу були закладені два розкопи: 10x10 і 6x10 м, на полях між лісом і центральною дорогою, яка перетинає все село із Сходу на Захід. Глибина культурного шару на урочищі складає 0,7 м. До глибини 0,25 м було виявлено кілька фрагментів посуду кінця 19 ст.

Другий розкоп, закладений на відстані 200 м від першого, також не дав жодних знахідок княжої доби, окрім окремих залізних предметів та фрагментів посуду поч. 20 ст. Натомість південніше, на сусідньому полі, на зораній поверхні були виявлені фрагменти посуду 12-13 ст. Нажаль, культурний шар, що залягав на цьому урочищі на невеликій глибині, було знищено в післявоєнний період. Тут зібрано понад 30 фрагментів посуду XII–XIII ст., а також залізна пряжка, розміром 5x4 см. Також на цьому урочищі було знайдено крем'яне знаряддя – скобель шириною 5x7, товщиною 5,2 см. Також розвідково обстежене прилегле до урочища Городиська з південного Заходу урочище «Гута», на якому виявлено сліди скляного виробництва, зокрема чимало скляних шлаків [2, с. 3].

Таким чином, результати досліджень пам'яток літописного Щекотина у 1981 р. дають новий матеріал для хронології розвитку міста. Як виявилось, місто активно розвивалася не лише в етапи XI–XII ст. – городище сховище місцевого населення та XIII–XIV ст. – адміністративний центр Галицько-Волинської держави у басейні р. Свині, але й протягом XV–XVII ст., як поселення у складі Белзького воєводства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літопис Руський за Іпатіївським списком /Перекл. Л. Махновець.– К.: Дніпро, 1989.– 591 с.
2. Терський В.С. Звіт про роботу госпдоговірної експедиції в сс. Мокротині та Глинське, Нестерівського р-ну, Львівської обл. // НА ІУ НАНУ. – Ф. 1. – Од. зб. 175. – 7 с., 12 табл.
3. Ковшевичъ Р. Изслѣдование мѣстоположенія старинного города Руси Галицкой Щекотова или Щекотина // Науковий Сборникъ издаваемый Литературным обществомъ Галицко-Русской матицы. – Вып. I–IV. – Львовъ, 1865. – С. 161–170.
4. Ляска В. Ранньосередньовічні пам'ятки Розточчя в світлі краєзнавчих та археологічних досліджень (XIX – 30-ті роки XX ст.) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.– Вип. 13.– 2009.– С. 336–346.
5. Пастернак Я. Археологія Жовківщини // З минулого Жовкви. Історична читанка. – Жовкла, 1930. – С. 5–7.
6. Пастернак Я. Нові археологічні набутки Музею Наукового товариства ім. Шевченка за час від 1929– 1932 рр. // ЗНТШ. – Т. СЛІІ. – Львів, 1933. – С. 113–130.
7. Пастернак Я. Перші археологічні розкопи з рамени гр.-кат. Богословської Академії у Львові // Богословія. – Т. XIV. – Книга 2–3. – Львів, 1936. – С. 165–179.
8. Пастернак Я. Нові археологічні набутки Музею Наукового товариства ім. Шевченка за час від 1933– 1936 рр. // ЗНТШ. – Т. СЛІV. – Львів, 1937. – С. 241–268.
9. Чайка Р. До питання історіографії та попередніх досліджень літописного городища Щекотин // Львівський археологічний вісник. – Вип. 1 – Львів, 1999. – С. 91–100.
10. Чайка Р., Мазур О. Град Щекотов часів протиборства Данила і Василька Романовичів та Михайла Чернігівського та його сина Ростислава // Галич в доісторії і середньовіччі. Матеріали міжнародної наукової археологічної конференції. – Галич, 2003. – С. 45–50.
11. Терський С.В. Західно-волинські військово-стратегічні шляхи ”Північ–Південь“ у XI–XIV ст.: історико-географічний коментар // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”: Історичні науки.– Острог: Національний університет „Острозька академія”, 2011.– Вип. 17.– С. 107-115.
12. Janusz B. Z pradziejów ziemi Lwowskiej. – Lwów, 1913. – 93 s.

Кіра Угрин

(Володимир-Волинський)

ЧУДОТВОРНІ ІКОНИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Волинські чудотворні ікони - одна з найменш досліджених груп пам'яток українського мистецтва і вона потребує особливого дослідження. У цьому і полягає новизна дослідження.